

1867 KONYA ÇARŞISI YANGINI VE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME DENEMESİ

Hüseyin Muşmal

Öz

Selçuklu döneminden itibaren gelişim göstermiş olan Konya çarşısında tarihî süreçte, zaman zaman bazı yangınlar yaşanmıştır. Ancak bugün bilinen yangınlar arasında en büyüğü 1867 yılında yaşanmış olanıdır. Adı geçen yangın 27 Eylül 1867 Cuma gününü 28 Eylül 1867 Cumartesi gününe bağlayan gece, sabah saat 7 sıralarında Kapı Camii civarında başlamıştır. Yangını söndürmek maksadıyla büyük bir gayret gösterilmişse de gerek yangın söndürme malzemelerinin yetersizliği ve gerekse rüzgârın şiddetiyle alevler kısa sürede çarşının geneline yayılmıştır. Konya ahalsinin çoğunun bu mevsimde yaylalarda ve Meram'da olan bağlarında bulunmaları, şehirde su şebekesinin bulunmaması ve mevcut suyun yeterli gelmemesi nedeniyle yangın kısa sürede bastırılmamıştır. Yaklaşık 4 saat süren yangın neticesinde 872 adet küçük ve büyük dükkân, üç adet ev ve iki adet cami kül olmuştur. Diğer taraftan 1867 yangını geleneksel Konya çarşısında mekânsal ve fiziksel açıdan önemli bir dönüşüme zemin hazırlamıştır. Çarşının 2/3'ü yandıktan XIX. yüzyıldan önceki ticarî bina örneklerinin önemli bir bölümü sonraki dönemlere ulaşamamıştır. Bununla birlikte 1867 yılından itibaren Konya çarşısındaki dükkânlar yapı malzemeleri açısından bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm sokakları ve yerleşim özellikleri açısından bazı düzensizliklere sahip olan eski çarşının yeni bir düzene kavuşmasına da neden olmuştur.

Anahtar Sözcükler

1867, Konya Çarşısı, Yangın, Osmanlı

An Essay on the Investigation of 1876 Konya Bazaar Fire and Its Effects.

Abstract

Konya bazaar which has developed since Selcuk period has weathered fires many times in the past. However the biggest recorded fire incidence was the one in 1876. The mentioned fire started on 28th September, 1876 at around 7 a.m. No matter how hard the people tried to put out the fire, the fire spread to the bazaar due to insufficiency of the extinguishing equipments and to the strength of fire. The fire wasn't taken under control in a short period of time as most of Konya residents were in plateaus and in their vineyards in Meram and as there wasn't water network in the city and available water was not adequate. As a result of the fire which lasted 4 hours 872 small and big shops, 3 houses and 2 mosques were reduced to ashes. On the other hand the 1876 fire laid the groundwork for the physical transformation of traditional Konya bazaar. As the 2/3 of the bazaar burned, a significant portion of trade buildings built before XIX century could not live up to the present. Besides, the structural materials used to build the shops in Konya bazaar have undergone a transformation beginning after the fire. This transformation led to a new design of the bazaar which previously had some irregularities in its streets and environmental design.

Key Words

1867, Konya Bazaar, Fire, Ottoman

Giriş

Kökeni itibariyle Farsça olan çarşı kelimesi, Cıhar-ı suk (dört sokak) terkibinden bozulmuş olup, alışveriş maksadı ile kurulmuş olan ve genellikle iki tarafı bir dizi dükkânla çevrelenmiş, üstü örtülü veya açık sokak ve meydanları ifade etmektedir (Aydın, 1989:20; Özdeş, 1998: 17; Küçükkömürcü, 2005: 24). Dolayısıyla çarşı denilince, tek bir yapı değil, bir çok yapının oluşturduğu ve yerleşik ticaretin yapıldığı merkezler akla gelmektedir (Aydın, 1989:25). Geçmişteki örnekleri açısından çarşılar, ya medrese, cami gibi farklı fonksiyonlu yapılarla birlikte veya bir başka yapı altında açık-kapalı, ya da bir sokak üzerinde

tek sıra veya karşılıklı olarak düzenlenmiş olmasına göre çeşitli gruplar altında tasnif edilmektedir (Uslu, 2006:21).

Günümüz dünyasındaki çarşı ve pazarlar, şekli, düzeni, satışa sunulan ürünlerin tefrişi, çeşit ve türleri açısından geçmişteki örneklerinden önemli ölçüde ayırım göstermektedir¹. Bununla birlikte işlevleri açısından çok fazla değişikliğe uğramamış ve amacında ciddi kaymalar yaşanmamıştır. Zira çarşı ve pazarların birincil işlevi, insanlar arasında alışverişin tesis edilmesini sağlamak ve başta gıda ve giyim olmak üzere çeşitli alanlarda ortaya çıkan ihtiyaçları gidermektir (Tuş, 1998:41). Böylece tarihî süreç içerisinde insanların ihtiyaçları ve bunlara yönelik talepleri öncelikle çarşı ve pazarların kurulmasını sağlamış, bu taleplerin yönelişi ise dönemin imkânları ve şartları doğrultusunda söz konusu çarşıların şekillenmesinde etkili olmuştur. Nitekim nüfus faktöründen bağımsız olmamakla beraber, ihtiyaçların çeşitliliği, niceliği ve niteliği gibi değişkenler, servis edilen hizmetler açısından çarşı ve pazarların çeşitlenmesini de etkilemiştir. Bu çeşitlilik aynı hizmet grubunda birden fazla satıcının kendisine yer bulmasına imkân tanıdığı gibi, öncelikli ve daha önemli olarak farklı hizmet türlerinin de arz edilebilmesini mümkün kılmıştır. Neticede ihtiyaçların niteliği, bu ihtiyaçların giderilmesi için servis imkânı sunan çarşıların çeşitliliğini belirlerken, söz konusu taleplerin niceliği ise bu çarşılarda faaliyet gösteren dükkânların oranını ve üretim miktarını belirlemiştir².

Çarşı ve pazarların çeşitlenmesinde veya buralarda faaliyet gösteren esnafların niceliği üzerinde etkili olan faktörler sadece ihtiyaçların çeşitliliği değildir. Söz konusu çarşılarda arz edilen ürün ya da hizmetlerin servis edilebilmesini kolaylaştıran ve bu hizmetin devamını sağlayan başka faktörler de bulunmaktadır. Şehirdeki üretimi gerçekleştiren esnafların sayısını ve çeşidini, insanların ihtiyaçları ve taleplerinin yanı sıra, mevcut yeraltı ve yerüstü kaynakları, şehrin coğrafi konumu ve ikliminin tayin ettiği de bilinmektedir (Tuş, 2001:184). Ayrıca bu durum birbirine bağlı olarak gelişen bazı hizmetlerin veya ürünlerin daha kolay üretilmesi ve satılabilmesi için çarşıların çeşitli mekânlarda kümelenmesinde de etkili olmuştur³. Neticede çarşı ve pazarlar, şehir veya kasabalarda birbirlerinden çok kopuk olmadan, yan yana, sırt sırta, karşı karşıya veya yekdiğerine kısa mesafelerde kurulmuş ve gelişim göstermiştir. Böylece temelde aynı işlevi görmekle birlikte fiziksel özellikleri ve içinde satılan malların farklılığı nedeniyle birbirinden ayırım gösteren saf, sük,

¹Geleneksel Türk-Osmanlı çarşı yapıları ve günümüzdeki alışveriş merkezleri üzerine bir inceleme için bkz. (Küçükörmürcü, 2005); Günümüzde Konya'daki çarşılar ve alışveriş merkezlerinin özellikleri hakkında bkz. (Uslu, 2006: 24 vd); Semt pazarları hakkında bir örnek için bkz. (Tunçel, 2003:49-70)

²Kentlerdeki aynı tür üretim faaliyetleri ile uğraşan esnaf ve zanaatkarlar ortak mekânlarda toplanarak, çarşı-pazar, han veya dükkânlar içinde örgütlenmişlerdir. Bu durum üretim faaliyetlerinin; üretim ölçek ve hammadde türüne göre alansal gereksinim ya da alım-satım hizmet kitlesi ve güvenlik unsurlarına dayalı olarak kent içi (sur içi) ve kent dışı (sur dışı) olmak üzere farklı mekânlarda gerçekleştirilmesine bağlanmaktadır (Özcan, 2006: 29).

³Üretimle uğraşanlar mesleklerin gerektiği yerleri ve aletleri kullanırlardı. Kötü kokuya sebep olabileceği veya başkaca mahzurları nedeniyle bazı mesleklerin ikamet yerlerinden uzak mesafelerde icra edilmesi gerekliydi. (Konya'da Debbağların sur dışında uygun bir yere taşınmaları gibi) Ayrıca, birbirleri ile üretim ilişkileri olan meslek dalları, örneğin debbağların kasapların veya saraçların birbirlerine yakın olması gibi durumlar çarşıların çeşitli mekânlarda kümelenmesinde etkili olmuştur (Baykara, 1998:39).

han, arasta veya bedesten gibi isimlerle anılan ticarî mekânlar ortaya çıkmıştır (Aydın, 1989:21)⁴.

Günümüz Anadolu şehirlerindeki bazı çarşı ve pazarlar, şehrin kuruluş dönemiyle birlikte ortaya çıkmış olan ticarî mekânların bir devamı niteliğindedir. Söz konusu mekânların bir kısmı zamanla tarihî kent dokusunun dışına kaymış, isimlerini değiştirmiş veya tamamen eski çarşı ve pazar merkezlerinden uzaklaşmış olabilir. Bu durum büyük ölçüde, eski çarşıdaki dükkânların, yeni taleplere karşılık verememesi başta olmak üzere birçok nedenden kaynaklanmıştır. Nitekim tarihî süreç içerisinde deprem, yangın gibi afetler veya zaruri bazı durumlar, çarşı ve pazarların yenilenmesine, yakın mesafelerde yer değiştirmesine veya tamamen başka bölgelere nakledilmesine sebep olmuştur (Önder, 1971:417). Sonuç nasıl olursa olsun, ticarî mekânlar genellikle kuruldukları mevkilerde süreklilik göstermişler, tarihî isimlerini muhafaza etmişler ve hatta birçok tesire rağmen eski mevkilerini korumuşlardır⁵.

Yukarıda ifade edilenler, inceleme konumuz olan Konya çarşısına da teşmil edilebilir. Burada bu genel girişin devamında öncelikle Konya çarşısı hakkında bazı bilgiler verilecek, sonrasında 1867 yılında meydana gelen yangın hadisesine değinilecek ve nihayet adı geçen yangının ne tür etkilere sahip olduğu hakkında bazı değerlendirmeler yapılacaktır. Böylece günümüzde hemen hemen aynı mevkide varlığını sürdüren Konya çarşısının geleneksel özellikleri ve fizikî yapısının nasıl bir dönüşüm geçirdiği incelenmeye çalışılacaktır. Bu vesile ile geçmişte yaşanmış hadiselerin gerek beşerî ve fizikî unsurlar üzerinde ne tür etkilere sahip olduğu konusunda ve gerekse söz konusu hadiselerin tarihî dokuda gerçekleşen değişim sürecini nasıl etkilediği hakkında bazı değerlendirmeler yapılmış olacaktır.

Bilindiği gibi çarşılar sadece fizikî bir “yer” değildir. Çarşı ve pazarlarda faaliyet gösterenler, şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarında veya idaresinde önemli bir etkinliğe sahiptir. Ancak bu türden konular, araştırmamızın sınırları dışında bulunmaktadır. Bununla birlikte araştırmamızın bir gereği olarak Konya çarşısının tarihî süreçteki fizikî özellikleri de ele alınacaktır.

I-Konya Çarşısı

Selçuklu hâkimiyetinden önceki dönemlerde şehrin ticarî dokusunun nasıl olduğu hakkındaki değerlendirmelerde, çarşıların Alâeddin Tepesi'ni çevreleyen İç Kale'de yer aldığı ve pazarların da sur dışında kurulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca çarşı ve pazarların Roma hâkimiyetinde aynı çevrede yer aldığı düşünülmektedir. Nihayet Konya'nın bir koloni şehri olduğu dönemde şehrin doğusunda kurulan ve gelişen çarşının ızgara planı adı verilen bir düzene sahip olduğu ve kentteki Roma dönemi ticaret dokusunun sonraki dönemlerde özelliğini koruduğu öne sürülmektedir (Yasa, 1996:111). Bu çerçevede klasik çağlarda Konya'da daha çok konumsal elverişliliklerin yön verdiği ticarî mekânların gelişiminin kentin gelecekteki-Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde-,mekânsal örgütlenmesini biçimlendirecek fiziksel bir gelişme kalıbı oluşturmuş olduğu da önemli bir tespit olarak ortaya konulmaktadır (Uslu, 2006:55).

⁴ *Arasta, Han, Bedesten, Çarşı, Dükkan* gibi ticari yapıların işlevleri ve fiziksel özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Küçükkömürçü, 2005:20-32)

⁵ Başta Bursa, Edirne ve İstanbul olmak üzere Türk çarşılarının özellikleri için bkz. (Özdeş, 1998)

Roma hâkimiyetinden sonraki süreçte şehrin doğusunda kurulan ve gelişen çarşı, Selçuklular zamanında hemen hemen aynı güzergâha konumlanmıştır. Ancak Selçuklular döneminde kentin ticaret sahası, sur içinde şehrin doğu yönünde daha geniş bir alana yayılmış ve ikamet alanlarından ayrı bir mevkide yer tutmuştur. Böylece ikamet alanları ile çarşı ve pazarlar birbirinden bağımsız ve kendisine has özellikleri ile gelişim göstermiştir (Baykara, 1998: 29; Yasa, 1996: 136; Aydın, 1989:39).

XII. yüzyılda çarşı ve pazarlar, o zamanki surların dışındaki alanlarda kuruluyordu. Ancak 1221 yılında Alâeddin Keykubat döneminde şehrin çevresine sur inşa edilmesiyle birlikte, çarşı ve pazarlar da sur içinde kalmışlardır. Bu yeni durumla birlikte bazı çarşı ve pazarlar (At pazarı ve debbağlar), meslekî gerekçelerle surun hemen dışına taşınmışlardır. Bu yer değiştirme hareketinde çevredeki göçebeler ve köylülerle yapılan alışverişin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bazı pazarlar sur dışına taşınmakla birlikte, XIII. ve XIV. yüzyıllarda çarşılar, istisnaları haricinde, Alâeddin Tepesi'nin doğu tarafında ve sur içinde kümelenmiştir (Baykara, 1998:132; Yasa, 1996:212). Böylece, işlevleri açısından birbirinden farklı olan çarşı ve pazarlar, Konya'da iki ayrı ticarî bölgede kurulmuş ve bu ikili yapısını XX. yüzyıla kadar korumuştur (Tanyeli, 1987:57). Neticede Selçuklu döneminde genellikle ortaçağ şehirlerinde görüldüğü gibi, Konya'da da sur kapılarının çevresi⁶ zamanla sanat ve ticaret merkezi haline gelmiş, buralarda, hem dışardan gelen, hem de şehrin kendi sakinlerinin kolaylıkla buluşabileceği pazarlar kurulması ve dükkânlar açılması nedeniyle büyük çarşılar oluşmuştur (Baykara, 1998: 41; Ergenç, 1995:33).

Osmanlı öncesinde genellikle pazar yerleriyle mekânsal açıdan farklı bölgede yer tutmuş olan Konya çarşısının, iki ana kısımda, imalathanelerin bulunduğu kesim ile mal ve eşya satılan kesimleri birbirinden ayırt edilebilmekte olup, her sanat ehlinin kendine mahsus bir çarşısı bulunmaktaydı (Ceran, 1988:98)⁷. Bu çarşılarda dokumacılar, demirciler, debbağlar, kasaplar, ekmekçi ve terzi vs. gibi gündelik hayatı ilgilendiren meslekler icra edilmekteydi (Baykara; 1998:41; Polat, 1997: 166). Diğer taraftan aynı mesleğin mensupları, bir arada ve yan yana bulunan dükkanlarda çalıştıklarından genellikle buldukları sokağın ismi, kendi meslek isimleriyle anılmaktaydı (Ergenç,

⁶ Tuncer Baykara, Selçuklu şehirlerinde çarşıların oluşumunu güzel bir kurgu ile açıklamaktadır. Baykara'nın ayrıntılı bir şekilde ortaya koyduğu düşünce, Anadolu'ya gelen ve Bizans kastralarına sahip olan Türkler'in şehir-kale hayatına katılmalarıyla birlikte, sur kapılarının çevresinde, ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak satıcıların ortaya çıkması, dükkânların açılması ve zamanla bu dükkânların birer çarşıya dönüşmesi şeklinde özetlenebilir. Ayrıntıları için bkz. (Baykara, 2004:301-305); Bununla birlikte, Ö. Ergenç tarafından, "İslâm tarihi üzerinde çalışanlarına göre İslam şehrinin üç temel ögesi olan caminin hemen yanında pazaryerleri ve hanların oluştuğu, esnaf çarşılarının önemlerine, dinsel hizmetlerle ilişkilerine göre, camiden şehrin kapılarına doğru bir sıralanma içinde bulunduğu", ifade edilmektedir. "Bu durumda, cami yakınında kitapçılar, ciltçiler, sonra dokumacılar, onların ardından marangozlar, demirciler, bakırcılar, vb. sıralanırlar, en dışta debbağlar ve boyacılar gelmektedir. Diğer taraftan "Orta Asya Türk şehir tipinde, çarşıların oluşumunda üç asıl elemandan birisi olan ribadların etkili olduğu, özellikle çevrenin tarımsal ürünlerinin pazarlanışının buradan yapıldığı" ifade edilmektedir. Ergenç'e göre; Bu iki şehir tipi, eklenmesi ve çıkarılması gereken bazı noktalarla birlikte Osmanlı şehirlerinin fiziksel yapılarında görülebilmektedir. Ancak Ergenç, esnaf çarşılarının düzeninin camiye göre değil, Bedesten'e göre açıklamanın daha doğru olacağını düşünmektedir (Ergenç, 1995:49-50).

⁷XIV. yüzyılda Konya şehrini ziyaret eden İbn-i Battûta, bu dönemde Konya çarşısında her sanat için ayrı yerler ayrılmış olduğunu ifade etmektedir (Battûta, 2000: 412).

1995:37; Yasa, 1996:208). Bu dönemde kentte, XIII. yüzyıl başından beri varlığı bilinen eski ve yeni çarşıdan başka, at pazarı, attarlar pazarı, buğday pazarı, odun pazarı ile kasaplar, kavaflar, külahçılar, kuyumcular, pamukçular ve şekerçilere ait çarşıların bulunduğu bilinmektedir (Baykara, 1998:44; Tanyeli, 1987:57). Bununla birlikte diğer Selçuklu şehirlerinde varlığı bilinen ve ayrıca Konya esnaf listelerinde adından bahsedilen aşçılar, başmakçılar, demirciler, helvacılar, saraçlar ve terzilere ait çarşılar ile koyun pazarının da mevcut olabileceği tahmin edilmektedir⁸. Neticede Selçuklu dönemi Konya'sı hakkındaki çalışmalarda 31 adet çarşının bulunduğu tespit edilebilmiştir (Özcan, 2006:29).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Konya şehri ticarî alanları XIII. yüzyıl başlarından itibaren şekillenmeye başlamıştır (Baş ve Bozkurt, 2003: 510). Bu yüzyıldan sonra ticaret alanının yerinin önemli ölçüde değişmediği düşünülmektedir (Tanyeli, 1987: 57). Ancak XV. ve XVI. yüzyıllarda kentin batı yönünde gelişmesiyle birlikte yeni çarşı ve pazaryerleri oluşmaya devam etmiştir. Ayrıca Selçuklular devrinde ticaret ve sanat faaliyetlerinin yapıldığı çarşılar, bedesten ve hanların bir kısmı Osmanlılara intikal etmiştir. Bununla birlikte bunların bir kısmı fonksiyonunu kaybettiğinden ortadan kalkmış, yerleri boş kalmış veya oralarda başka binalar inşa edilmiştir (Ergenç, 1995:35).

Kentteki Osmanlı hâkimiyeti sırasında zamanla, özellikle pazarlar sur dışındaki alanlara kayma eğilimi göstermişler ve böylece geniş bir alanda, dışardan gelenler ile daha kolay irtibat sağlanabilmiştir (Küçükdağ, 1989:12-13). Diğer taraftan, çarşıların büyük bir kısmı Osmanlı döneminde sur içinde belirli bir düzen dâhilinde gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde aynı meslek sahiplerinin kendilerine has çarşılarında hizmet vermeye devam ettikleri anlaşılmaktadır⁹. Osmanlı döneminde, kendi çarşılarında topluca buldukları bilinen esnafın çarşı ve pazarlar haricindeki yerlerde ticarî faaliyetler de bulunmasına izin verilmediği görülmektedir. Yani, Konya'ya gönderilen emirlerde ticarî emtiyanın "*her ne mahalde satıla gelmişse yine o mahalde satılmasına riayet edilmesi*" gerektiği belirtilmiştir¹⁰. Bu nedenle çarşı ve pazar esnafı haricinde dışardan bazı kişiler çarşı dışındaki alanlarda satış

⁸ Diğer örnekler için bkz. Baykara, 1998:44; Ceran, 1988:102)

⁹ Selçuklu döneminde olduğu gibi, Osmanlı döneminde de Konya'da aynı meslek erbabının kendilerine ait çarşılarında topluca buldukları, aralarında başka meslek kollarının dükkân açmalarına müsaade edilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Yusuf Küçükdağ'ın tespitine göre 1713 yılında külahçılar ve saraçlar arasında tüfenkçiler esnafından bazı kimseler dükkân açınca, şikâyet olunmuş bunun üzerine naib tarafından kendi çarşılarına iş yerlerini nakletmeleri için tembihte bulunulmuştur (Küçükdağ, 1998:144).

¹⁰ Haziran 1644'de Konya Kadısına gönderilen bir emirde "Mahmiye-i Konya'da olan kazzâz ve bezzâz ve 'attâr tâifesi meclis-i şer'a varub kadimü'l-eyyâmdan evveli haze'l-an her bir hirfenin bir sūku olub ahâlisi ol sūkda vâki' medrese ve mescid evkâfından olan dükkânlarda icâr ile sâkin olub bey' ve şerâ üzere iken âhardan ba'zı kimesneler mahallât köşelerinde vesâir mecmû' nâs olan mahallelerde oturub bey' ve şerâ eylemeleriyle kâru kisblerine küllî kesâr vâki'a olduğundan gayri mutasarrıf oldukları vakf dükkânları harâbe bâ'is olmağla ol-makûle hâriciden olan kimesneler men' ve def' olunmaları bâbında mukaddemâ emr-i şerîf vârid olmağın yine hilâf-ı emr-i şerîfe vaz' iderler vech-i meşrûh üzere müceddiden emr-i şerîf virilmek ricasına ahvâlimiz asitâne-i sa'âdete 'arz ve i'lâm eylediklerinde husûs-ı mezbûr minvâl-i meşrûh üzere olmağın her bir hirfenin emti'asını bey' idenler uslûb-ı sâbık üzere ol-sūkdan gayri yerde bey' eylemeyüb men' ve def' olunmak ricasına 'arz eyledikleri ecilden şer'iyile görölüb mukaddemâ virilen emr-i şerîf mücibince 'amel olunmak emrim olmuştur buyurdumki vüsul buldukda mukaddemâ sâdir olan fermân-ı celîlü'l-kadrim üzere 'amel idüb dahi kadimden her hirfenin emti'ası **her ne mahalde bey' ve şerâ oluna gelmiş ise yine ol mahalde bey' ve şerâ itdürüb hâriciden olan kimesneler ol-sevkden gayri yerde bey' ve şerâ eylemeyeler**, men' ve def' eylesin denilmektedir. KŞS, Nr. 7, s.159-2.

yapamamaktadır. Kazzazlar, Bezzazlar ve Attarlar'ın böyle bir durumla karşılaşması üzerine merkeze başvurdukları ve merkezden bu çarşılar haricinde dışarıdan yapılacak satışların men olunması için emir gönderildiği anlaşılmıştır (Muşmal, 2000: 85).

Lale devrinde Konya isimli çalışmasında Yusuf Küçükdağ, Osmanlı dönemi Konya çarşı ve pazaryerlerini tespit etmiş, çarşıların bulunduğu mevkileri ve fizikî sınırlarını tasvir etmiştir. Nitekim onun verdiği bilgilere göre XVIII. yüzyılın ilk yarısında Konya'da, Kadri Efendi Bedesteni¹¹ ile birlikte, eski pazar, sipahi pazarı, buğday pazarı, ağaç pazarı, uzun çarşı, kazazlar, iğneciler, tahte'l-kale, attarlar, mücellidler, helvacılar, çilingirler, keçeciler, haffaflar-areste, postacılar, külahçılar, kürkçüler, kuyumcular, kutucular, çıkırıkçılar, saraçhâne, kalaycılar, at pazarı, mutâflar, semerciler, nalbantlar, kasaplar, demirciler ve çömlekçiler çarşıları ile debbağhane, kirışhâne, kireçhâne, buzhâne gibi ticarî alanlarda faaliyet gösterilmekteydi. Adı geçen çarşıların, Osmanlı döneminde fazla yer değiştirmedikleri, Selçuklu döneminde olduğu gibi, Alaeddin Tepesi'nin doğu ve güneyindeki sahada büyük bir kısmı sur içinde ve bir kısmı ise At Pazarı Kapısı'nın hemen dışında toplanmış oldukları anlaşılmaktadır (Küçükdağ, 1989:24-30; KŞS, Nr. 7, s.16-1).

Esnafların faaliyet gösterdiği çarşıların yanında, han, kapan ve bedestenler de ticarî hayatın içinde ayrı bir mevki işgal etmektedir (Cerasi, 2001:124). Konya ticarî hayatı içinde hanların mevcudiyetinden XIII. yüzyılın başından itibaren haberdar olabilmekteyiz. Nitekim Selçuklular döneminde Konya şehrinde 11 ayrı handan bahsedilmektedir¹². Genellikle birer tüccar hanı görünüşünde olan Konya'daki hanların bu özelliği Osmanlı döneminde de devam etmiştir (Baykara, 1998:49; 132). Bununla birlikte Osmanlı döneminde yolcuların ve tüccarların kaldığı, ticarî emtianın depolandığı ve bir kısmında ticarî faaliyetlerin yapıldığı 25 civarında hanın mevcut olduğu bilinmektedir¹³. Söz konusu hanların Konya çarşı ve pazaryerleri ile yakın mesafelerde kuruldukları görülmektedir¹⁴. Özellikle askerî birliklerin bile rahatlıkla konaklayabileceği büyüklükte olan Kiremidli Han, 61 odalı Valide (Arslan Ağa) Hanı, iki katlı ve büyük bir yapı olan Kurşunlu (Tabhâne) Hanı, 57 odalı Şeyh Ahmed Efendi Hanı gibi merkezler, Konya Çarşısı'nın içinde veya çok yakın

¹¹Konya Bedesteni, resim ve çizimleri hakkında bkz.(Baş ve Bozkurt, 2003:507-529)

¹²Tuncer Baykara 11 handan söz ederken, bazı kaynaklarda 16 hanın mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bkz.(Yasa, 1996:214)

¹³Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın ortalarında Konya'da 26 han bulunduğu söylemiştir. Bkz. (Çelebi, 1999: 19)

¹⁴Bu hanların isimlerini ve pek çoğunun yeri Yusuf Küçükdağ tarafından tespit edilmiştir. Bunlar arasında Karamanoğlu İbrahim Bey'in 1464 yılında yaptırdığı Kapan Hanı, Mevlânâ Dergâhı ile Aziziye Camii arasında bulunan ve II. Bayezid tarafından yaptırılan Kiremitli Han, Mevlânâ Dergâhı yakınında bulunan Tabhâne Hanı, Konya Bedesteni civarında yer alan Kurşunlu-Kadri Efendi Hanı, At pazarı yakınında Vâlîde-Arslan Ağa Hanı, Keçeciler Çarşısında Hasan Efendi-Çaylıoğlu Hanı, Şerafeddin Mahallesinde Saraçzade-Andülfettah Hanı, At pazarı kapısı dâhilinde Keçeciler, Helvacılar ve Attarlar Çarşıları yakınında bulunan Alaca Han, At Pazarı kapısı dışında yer alan Çelebi Hanı, Şerafeddin Camii'nin doğusunda mahkeme binasının önünde Şerafeddin-Arıköğlu Hanı Debbağhane Mahallesi'nde Talaslı-Mazıcı Hanı, Şeyh Ahmet Efendi tarafından 1675'te yaptırılmış olan Şeyh Ahmed Efendi- Bezirgânlar Hanı, Alaca Han'ın kuzeyinde bulunan Mehmed Arif efendi Hanı, At pazarı kapısı dışında Hacı Abdülfettah Çavuş, Dedemoğlu, hanlar bulunmaktadır. Ayrıca Hacı Hasan Hanı, Cebecioğlu Hanı, Naipzade Hanı, Yeğen Ağa Hanı, Hacı Abdullah Hanı, Hacı Şaban Hanı ve Hızır Beşe Hanı isimleriyle anılan başka hanların da bulunduğu bilinmektedir. Söz konusu yapıların kuruluş tarihi ve yeri hakkında bilgi için bkz. (Küçükdağ, 1989:18-24)

mesafelerde bulunuyordu. Böylece şehrin ticarî yoğunluğu da At Pazarı Kapısı çevresindeki çarşı ve pazarlar ile adı geçen hanların odalarına kaymıştır (Oğuzoğlu, 1984:97).

Buraya kadar ifade edilenlerin bir sonucu olarak denilebilir ki, Selçuklular döneminde kurulmuş olan Konya çarşısı, şehrin gelişme yönüne göre zamanla büyümüş ve gelişmiştir. Sonraki dönemlerde yeni çarşı ve pazaryerleri oluşmuş ve Konya ticareti şehrin birçok yerine dağılmışsa da ağırlık merkezi değişmemiştir (Aydın, 1989: 44; Baykara, 1998:47). Ayrıca kuruluşundan itibaren Konya çarşı ve pazaryerleri kesin sınırlarla mesken alanlarından bağımsız olarak gelişim göstermiş, birçok yerde yan yana olmasına rağmen, iç içe girmemiştir. Böylece Selçuklu hâkimiyetinden itibaren Konya çarşılarının bulunduğu merkezin fazla yer değiştirmeden gelişim gösterdiği ve bugünkü Kapı Cami'nin bulunduğu yerde bulunan At Pazarı Kapısı'ndan Mevlana Türbesine kadar uzanan bölgede hükümet konağı, Kapı Cami ve Aziziye Cami çevresinin Osmanlı döneminde şehrin en önemli ticarî merkezi durumunda olduğu rahatlıkla söylenebilir (Oğuzoğlu, 1984: 97; Baykara, 1998: 29; Odabaşı, 1998:88). Diğer taraftan Kapı ve Aziziye camileri, hükümet konağı ve Mevlana Dergahı gibi anıtsal yapıların çevresinde gelişen tarihî ticaret merkezleri, dolgu yapılar niteliğinde bir fon oluşturarak, bu anıtsal yapıları daha etkili hale getirmiş ve kentin genel silüetinde önemli bir görsel etki oluşmasına da neden olmuştur (Uysal, 2001:95; Aydın, 1989:64). Söz konusu sosyal ve dinî müesseselerin ticaret alanlarının içinde bulunması aynı zamanda çarşıdaki sosyal hareketliliğe de katkıda bulunmuştur (Ter ve Özbek, 2005:530)

Bugün geleneksel Konya çarşısının dükkânları, taş, tuğla, kerpiç gibi kâgir veya yarı kâgir olarak inşa edilmiştir. XIX. yüzyıldaki örnekleri yansıtan dükkânlar ise kerpiç ve toprak sıva ile inşa edilmiş olup döşemeleri ahşaptan yapılmıştır (Aydın, 1989:24, 80). Ayrıca kerpiç dükkânların üzerleri kara örtü denen toprak damla kapatılmıştır. Bazı sokaklar düzenliyse de genelinde dükkânların kimisi ileri, kimisi geri bir şekilde yapılmış olup sokaklar dar ve düzensizdir. Dükkânların aşağıdan yukarıya örtülen tahta kepenklerle kapatılarak korumaya alındığı ve gündüzleri bu kepenklerin aşağı doğru indirilerek altlarına dilmeler konulmak suretiyle bir sedir haline dönüştürüldüğü bilinmektedir (Es, 1962: 2; Arabacı, 1999:51; Odabaşı, 1998:85). Osmanlı döneminde Konya çarşısının hâkim ve yaygın tipi olan ahşap dükkânların yanında, yangına karşı daha emniyetli olduğu için vakıf külliyelerinin dükkânları çoğunlukla taş veya tuğladan yapılarak, üstleri tonoz veya kemerle örtülmüştür. Bu tür dükkânların en eski örneği olarak Konya Sahip Ata Hankahı'nın giriş cephesindeki dükkânlar gösterilmektedir (Aydın, 1989:24, 80)

Osmanlı Döneminde Konya çarşısında yer alan dükkânların mülkiyet durumuna bakıldığında, bir bölümünün şahıslara ait olduğu görülmektedir. Çarşıda bulunan dükkânların büyük bir bölümü ise Konya'daki vakıflara aittir (Ceran, 1988:90; Arabacı, 1999:60). Vakıf gelirleriyle yaptırılmış olan han ve dükkânlar, şehrin iktisadî yönden canlanmasına zemin hazırlamaktaydı. Bu dükkânlardan sağlanan vakıf gelirleri ile birçok sosyal ve dinî müessesenin tamiri ile birlikte çeşitli masraflarının karşılanması da sağlanmıştır (Küçükdağ, 1989:173) Mevlana Celaleddin Evkafı, bu vakıfların en önemlilerinden birisidir. Vakfın, XIX ve XX. yüzyıllarda Konya çarşısının değişik sokaklarında yüz

kadar mağaza ve dükkâna sahip olduğu bilinmektedir. Bu dönemde Mevlânâ Celaleddin Vakfı'na ait dükkanların çoğunlukla at pazarı, ağaç pazarı, buğday pazarı, keçeciler ve hükümet konağı civarında kümelendiği ifade edilmektedir (Odabaşı, 1998:92). Sadece adı geçen vakfın değil, Osmanlı öncesinde Konya'da kurulmuş olan vakıfların pek çoğunun Konya çarşısında dükkânlarının bulunduğu bilinmektedir¹⁵. Böylece Konya şehrindeki medrese, darü'l-huffaz, cami, tekke ve zaviye, mahalle veya çarşı mescitlerine ait vakıfların pek çoğu Konya çarşısındaki dükkânlarından gelir sağlamışlardır¹⁶. Bunlardan Nizamiye Medresesi Vakfının Attarlar Çarşısı'nda 16 ve Tahta'lkale'de 4 adet dükkânı bulunuyordu¹⁷. Yine Sultan Alaeddin Vakfı'nın kuyumcular, kazazlar ve hallaçlar çarşılarında, Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti'nin Kapan Hanı'nda, Tahta'lkale'de ve eski pazarda çok sayıda dükkânları vardı (Muşmal, 2000:54).

Vakıflar, dükkânlardan elde ettikleri kira gelirleri vasıtasıyla, yeni dükkânların yapılmasına katkı sağladıkları gibi, önceden yapılmış olan ve şahısların ellerinde bulunan dükkânlar da vakıflara bağışlanabiliyor veya bu dükkânların sahipleri tarafından yeni vakıflar da kurulabiliyordu (Küçükörmürcü, 2005:26). Nitekim Osmanlı döneminde bazı vakıf kurucularının Konya çarşısında bulunan mülk dükkânlarını vakfettikleri görülmektedir. Bu dönemde Konya'da büyük çapta vakıf kuranlardan birisi Musâhib-i Şehriyârî Mustafa Paşa'dır. Değişik amaçlarla hizmet veren gayri menkullerini vakfeden Mustafa Paşa, diğer mülklerinin yanında 57 odalı bir han, 6'sı kendi adına bina ettirdiği caminin altında, 12'si kervansaray hanında olmak üzere 20'den fazla dükkân vakfetmiştir. Büyük ve zengin vakıf kuruculardan birisi de Mevlâna es-Seyyid İbrahim Efendi'dir. İbrahim Efendi kendi adına kurduğu vakfına, diğer mülklerinin yanında, içinde 105 oda ve 6 dükkân bulunan 1 han, 60 odalı bir hanın yarım hissesi ile çeşitli çarşılarda bulunan 70'e yakın dükkân vakfetmiştir. 1650–1800 yıllarına ait şeri'ye sicillerinde bulunan Konya vakfiyeleri incelendiğinde bu zaman diliminde, bedesten ve hanlardaki odaların haricinde 20 ayrı çarşıda yaklaşık 200 adet dükkânın Konya'da bulunan çeşitli vakıflara vakfedildiği görülmektedir (Bkz. Sak, 2005:127-130; 204-212).

1640–1650 yıllarına ait şeri'ye sicillerinden hareketle yapılmış bir çalışmada, 8 yıllık bir dönemde Konya'da gerçekleşen mülk satışları üzerinden yapılan bir değerlendirmede Konya çarşısında satışa konu olan dükkânların yarısının vakıflara ait olduğu tespit edilmiştir (Muşmal, 2006:230; Ayrıca bkz. Özcan, 1993, 89 vd). Bu tespitler belli bir döneme ait olmakla birlikte Osmanlı Döneminde Konya'daki çarşıların mülkiyet durumu hakkında bir fikir vermektedir. Böylece Konya çarşısındaki dükkânların önemli bir kısmının vakıflara ait olduğu rahatlıkla söylenebilir.

II–1867 Konya Çarşısı Yangını

Selçuklu döneminden itibaren gelişim göstermiş olan Konya çarşısında tarihî süreç içerisinde, zaman zaman yangınlar yaşanmıştır. Söz konusu

¹⁵ Bu konuda 1650–1800 yılları arasındaki örnekler için bkz. (Sak, 2005:11 vd.)

¹⁶ Bazı örnekler için bkz. KŞS, Nr. 6, s. 40-4; Nr. 6, s. 80-1; Nr. 6, s.161-1 Nr. 6, s.152-5; Nr. 6, s.162-3; Nr. 6, s.167-1; Nr. 6, s. 96-1; Nr. 6, s.12-2, Nr. 7, s.169-3, Nr. 7, 84-1, Nr. 7, 105-3, 17-3. Nr. 7, s. 56-2; Nr. 7, s.23-1; , Nr. 8, s.109-2; Nr. 8, s.59-1, 122-2; Nr. 8, s.84-3; Nr. 8, s.156-3, Nr. 8, s.370-1, 155-3, 132-1, 151-3; Nr. 9, s.146-2

¹⁷Medrese, 1647 yılında Kapan Han'ın ihale edilmesi ile ayda 140 akçe gelire de sahip olmuştur. Bkz. (Muşmal, 2000:40)

yangınların özellikle XIX. ve XX. yüzyılda yaşananları hakkında bazı bilgiler bulmak mümkündür.

Konya çarşısında meydana gelen yangınlardan birisi 17 Aralık 1858 Cuma günü yaşanmış olanıdır. Cuma gününü Cumartesi'ye bağlayan gece saat üç sıralarında başlayan yangının Alaca Han'da ikamet eden Alanyalı bir tüccarın odasında başladığı ve dikkatsizlikten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yangının fark edilmesinden hemen sonra, zaptiyelere haber verilmiş, zaptiyeler derhal Alaca Han'a ulaşmışlar ve yangına müdahale etmişlerdir. Durumu haber alan ahali de yangını söndürmek için yoğun gayret göstermiştir. Ancak, Alaca Han'ın odalarının ahşap olması ve birbirine bitişik bulunması gibi sebeplerle çok kısa sürede diğer odalara sıçrayan yangın, halkın ve zaptiyelerin yoğun gayretleriyle çok fazla büyümeden söndürülmüştür. Bununla birlikte Alaca Han'da bulunan dükkânlardan 38'i zarar görmüştür. Neticede tüccarların gayretiyle odalarda muhafaza edilen emtia ve eşyaların dışarı çıkarılması mümkün olmuştur (BOA, İ. DH. Nr. 422/27930). Konya çarşısında XX. yüzyılda da bazı yangınların yaşandığı bilinmektedir. 1928 yılındaki yangın Kebapçılar İçi'nde Kebapçı Dede dükkânında yaşanmış ve bütün çarşayı etkilemiştir. Aynı çarşıda 1961 yılında da büyük bir yangın gerçekleşmiştir (Arabacı, 1999:55)¹⁸. Ancak bugün bilinen yangınlar arasında en büyüğü 1867 yılında yaşanmış olanıdır¹⁹.

1867 Konya çarşısı yangını hakkında günümüz kaynaklarında bazı bilgiler verilmektedir. Söz konusu eserlerde yangının nerede ve ne zaman gerçekleştiği, ne tür etkilere sahip olduğu gibi konularda bazı değerlendirmeleri bulmak mümkündür. Ancak, eserlerin bir kısmında yangının başlangıcı ve yayılması gibi konularda bazı yanlış bilgiler bulunmaktadır. Bu çerçevede yangının tarihi hakkında 1868–1869 gibi farklı tarihlendirmeler olduğu gibi, süresi hakkında da abartılı ifadeler rastlanmaktadır²⁰. 1867 çarşı yangını hakkındaki eksik ve hatalı bilgilerin bir kısmı, söz konusu hadisenin nesilden nesile aktarılmasından ileri gelmektedir²¹. Çalışmamızda gerek arşiv kaynaklarından ve gerekse günümüz eserlerinde yer alan bilgilerden istifade edilerek, 1867 Konya çarşısı yangını hakkında bir inceleme yapılacaktır.

A- Başlaması ve Gelişmesi

Konya çarşısı yangını 27 Eylül 1867 Cuma gününü 28 Eylül 1867 Cumartesi gününe bağlayan gece sabaha doğru saat 7 sıralarında gerçekleşmiştir²². Yangının merkezi Konya çarşısının ortasındaki Kapı Cami'nin bitişiğinde yer alan çubukçu dükkânı civarıdır (BOA, A. MKT. MHM, Nr. 391/66)

Arşiv kaynaklarında yangına, Kapı Cami bitişiğindeki çubukçu dükkânının altında bulunan kahve ocağındaki mangal ateşinin dükkân sahibi

¹⁸ XX. yüzyılda çarşıdaki yangının tarihini 1921 olarak belirten Selçuk Es, aynı çarşıda 1961 yılında da bir yangın olduğunu belirtmektedir. (Es, 1962:2).

¹⁹ Bu dönemlerde İstanbul'da yaşanan büyük yangınlar ve toplumsal etkileri hakkında örnek bir çalışma için bkz. (Kuzucu, 1999:687-699)

²⁰ Yangının 1868 veya 1869 yılında olduğu (Es, 1962: 2; Önder, 1971: 418; Odabaşı, 1998: 85; Uslu, 2006:58) ya da 3 gün sürdüğü ifade edilmektedir (Aydın, 1989:46; Ter ve Özbek, 2005:530).

²¹ Selçuk Es, 1962 yılındaki yazısında Konya Çarşısı yangını anlatırken, "O devri yaşamış olan büyüklerden aldığı malumatlardan" yararlandığını ifade etmektedir (Es, 1962:2).

²² Bu bilgi yangın hakkında tutulan raporda açıkça belirtilmekle birlikte, Matlubî tarafından yazılan Konya yangını destanının ilk dörtlüğünde de açık olarak ifade edilmektedir. Destanın metni için Bkz. Kut, 2005, s.318; Ayrıca ekler bölümünde bu destana yer verilmiştir.

tarafından söndüğü düşünülerek kabasıyla bırakılmasının sebep olduğu açıkça ifade edilmektedir²³. Nitekim mangaldaki kömürler, gece boyu için için yanarak alevlenmiş ve sabah saat yedi sıralarında dükkânı ateş almıştır (BOA, A. MKT. MHM Nr. 391/66; Arabacı, 1999: 53).

Sabahın erken saatinde başlayan yangın rüzgârın da şiddetiyle kısa sürede çevreye yayılmıştır²⁴. Bu nedenle ateş öncelikle yangının başladığı dükkâna bitişik bulunan attar ve bakkal dükkânları ile ahşaptan müteşekkil olan Kapı Camii'ne sıçramış ve çarşı içindeki dükkânların birbirlerine sık ve bitişik olmaları nedeniyle buradan iki kol halinde yayılmıştır. Bu kollardan birisi hükümet konağına doğru olan dükkânlar istikametinde bulunuyordu. Diğer bir kol da postahaneye doğru olup buradan birkaç kol halinde şiddetli bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Neticede yangın kısa bir süre içinde iki ana kol ve bu kollardan dağılan başka kollarla birlikte geniş bir alanı çevrelemiş ve Konya çarşısını kaplamıştır (BOA, A. MKT. MHM Nr. 391/66)²⁵.

B- Yangına Yapılan Müdahaleler

Yangının başlamasından hemen sonra, çarşının bekçisi²⁶ zaptiyelere haber vermiş, durumdan kısa süre sonra haberdar olan valinin talimatıyla, valilik dairesi görevlileri ve mevcut zaptiyelerle yangına hemen müdahale edilmeye çalışılmıştır²⁷. Yangını söndürmek amacıyla büyük bir gayret gösterilmişse de gerek kanca, balta, küfe ve emme basma tulumba gibi yangın söndürme malzemelerinin yetersizliği ve gerekse rüzgârın şiddetiyle yangın kısa sürede çarşının geneline yayılmıştır (BOA, A. MKT. MHM Nr. 391/66).

Yangının başlamasıyla birlikte, hemen şehrin ileri gelenleri bir araya gelmiş, tellallar yangını halka duyurmuş ve cezaevinden mahkûmlar getirtilmiştir²⁸. Yangın haberi alan bazı esnaflar da, apar topar çarşıya gelmiş, yangının ulaşmadığı dükkânlar boşaltılmaya çalışılmıştır. Ancak Konya ahalisinin çoğunun bu mevsimde yaylalarda ve Meram'da olan bağlarında bulunmaları, şehirde su şebekesinin bulunmaması, mevcut suyun yeterli gelmemesi ve yangının henüz ulaşmadığı dükkânlardan eşya kurtarmak isteyenler nedeniyle Konya çarşısındaki dar sokakların tıkanması²⁹ ve alevlerin

²³Selçuk Es, yangının başlangıcını şöyle tasvir etmektedir. “Kapı Camii civarında bir kahve ocağında ocakçı akşandan ocağı iyice söndürmediğinden ocaktan sıçrayan kıvılcım evvelâ kenardaki havlu parçasıyla altına duran üzeri kaba hasır örgülü alçak iskemleyi yakmaya ve oradan da masalara duvar ve tavana sirayet ederek genişlemiş, az sonra kepenge sirayetle dışarıya çıkan ateş şiddetli rüzgârın tesisiyle hemen iki koldan genişlemeye başlamıştır.” (Es, 1962:2).

²⁴Selçuk Es, yangın hadisesini yaşayan büyüklerin anlattığı bilgilerden hareketle yangından bir gün öncesini şöyle tasvir etmektedir. “O gün ikindiden sonra hafiften başlayan bir rüzgâr gece yarısına doğru şiddetini artırmıştı. Koca şehir derin uykuya dalmıştı...” (Es, 1962:2).

²⁵Yangının yayılmasıyla ilgili olarak arşiv belgelerindeki bilgiler, yangın hadisesinin yaşayanların ifadeleriyle örtüşmektedir (Es, 1962:2).

²⁶1867 yılında mevcut olduğu gibi 1845 yılında da Konya Çarşısı'nda görevli bir bekçi bulunduğu Muhiddin Tuş tarafından tespit edilmiştir. Bekçiler, şehir esnafı tarafından çarşının ve buradaki malların güvenliğini temin etmek amacıyla tutulmuştur (Tuş, 1998:48).

²⁷Matlubî'nin Konya yangını ile ilgili destanında bu durum bir dörtlükte şöyle ifadesini bulmuştur. “Beyan eylediler saraya, Geldi binbaşı dokunmayın buraya...” Bkz. (Kut, 2005:318).

²⁸Benzer şekilde 1863 yılında Trabzon Vilayeti'nde çıkan bir yangının söndürülmesinde hapishanede bulunan tutuklulardan da yararlanmış ve hatta yangınla mücadelede yararlılıkları görülenlerin bir kısmı serbest bırakılarak ödüllendirilmiştir (Erler, 2003:101-102).

²⁹Yangın sırasında ahaliden bazı kişilerin yağma yaptıkları yönünde bir kanaat bulunmaktadır. Bu durum Konya'lı bir aşık olan Matlubî'nin Konya yangını destanında bir dörtlükte açık bir şekilde ifade edilmiştir. Matlubî bir dörtlüğünde, “Geldi esnaflar dükkân açmağa, yağmacılar durdu alıp kaçmağa, yürekler dayanmaz gelip geçmeye, göz göz oldu büryan ağladı” demektedir. Bir başka dörtlüğünde ise “Ziyarı

çok güçlü olması gibi sebeplerle yangını kısa sürede bastırmaya muvaffak olunamamıştır (BOA, A. MKT. MHM Nr. 391/66; Es, 1962:2; Arabacı, 1999: 53). Alevlerin durumu, yangına şahit olanlar tarafından “*Cehennemî bir hararet gökyüzüne çıkmış, kesif dumanla karışık kızıl alevler şehrin semalarını sarmış, gökyüzü kızıl renkle aydınlanmış, korkunç siyah dumanlar, Sultan Selim ve Şerafeddin Camileri istikametlerine doğru dağılmıştır*” şeklinde tasvir edilmiştir. Söndürme çalışmaları yapılırken bazı dükkânların yıktırılarak, yangının önüne geçilmek istenmiş, ancak bu usul de başarılı olmamıştır (Es, 1962:2). Neticede yaklaşık 4 saat süren mücadele sonrasında yangını tamamen söndürmek mümkün olmuştur (BOA, A. MKT. MHM Nr. 391/66). Ancak bazı kaynaklarda alevlerin önünde artık yanacak bir şey kalmaması ve rüzgârın kesilmesinden sonra yangının kendiliğinden sönmüş olduğu ifade edilmektedir (Es, 1962:2).

C- Neticeleri

Yangının başladığı sabah saat yediden itibaren yaklaşık 4 saat süren mücadele sonrasında alevlerin önüne geçilebilmiştir. Bu mücadele sırasında Konya çarşısında vuku bulan bu yangının ahalinin ikamet ettiği evlere sirayet etmemesi için yoğun gayret gösterilmiştir. Neticede hükümet konağı, posta ve rüşumat daireleri kurtarılmıştır³⁰. Ancak yangın neticesinde 872 “bab” küçük ve büyük dükkân, üç adet ev, iki adet cami yanmış ve hemen hemen hepsi kullanılamaz hale gelmiştir (BOA, A. MKT. MHM Nr. 391/66). Hadiseye şahit olanların ifadelerinden, öncelikle alevlerin çepeçevre sardığı Kapı Cami’nin tavanının büyük bir gürültüyle çöktüğü ve bundan kısa bir süre sonra da alevlere teslim olan Yüksek Cami’nin tahta minaresi ile tavanının yine aynı şekilde korkunç bir gürültüyle yerle bir olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ahali arasında büyük bir korkuya sebep olmuştur (Es, 1962:2)³¹

D- Etkileri ve Konya Çarşısının Yeniden İmarı

Yangının gerçekleştiği 28 Eylül 1867 tarihinden kısa bir süre sonra Konya Valisi tarafından İstanbul’a gönderilen bir mazbatada, söz konusu yangının başlaması, gelişmesi ve yangına yapılan müdahaleler hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Mazbatada vilayet tarafından bir zayıat defteri tertip edildiği de ifade edilmektedir. Ancak arşivde yaptığımız aramalara rağmen, şimdilik söz konusu defter hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır (BOA, A. MKT. MHM Nr. 391/66).

Yangınla ilgili kayıtlar incelendiğinde yerel yöneticilerin ve görevlilerin yangının söndürülmesinde çaresiz kaldıkları görülmektedir. Günümüzde orman

---

olmayan asla gülmesin, Bu Hakk’ın emridir kuldan bilmesin, Yangın malı iğne ise almasın, Bu bir büyük kaza kurban ağladı.” Bkz. Kut, 2005:319) Ancak arşiv kaynaklarında şimdilik bu yönde bir bilgiye tesadüf edilememiştir.

³⁰Bazı kaynaklarda 1867 yangınında hükümet konağının da yandığı ifade edilmektedir (Arabacı: 1999; 54; Es: 1962: 2). Ancak elimizdeki arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre hükümet konağı adı geçen yangında değil, bu tarihten sonra yaşanan başka bir yangın hadisesinde yanmıştır.

³¹Matlubî’nin Konya yangını destanında yer alan dörtlüklerin bir kısmında, camilerin yanması ile ilgili olarak bazı ifadeler bulunmaktadır. Bu dörtlüklerden birinde “Ulu camiler uğradı kazaya, yandı ayetler Furkan ağladı”, bir diğerinde “Hakk’ın kullarına oldu in’âmı, hikmet ile yandı selâtin cami” denilmekte, bir başka örmekte “Nerde kaldı camilerin ziyneti, çok olurdu müminlerin hürmeti” veya “Gayretde bulundular camiye, yandıksıra ateş döndü maviye” ifadeleri bulunmaktadır. Matlubî’nin ifadelerinden söz konusu yangın neticesinde Konya Çarşısı’nın en önemli yapılarından olan Kapı ve Yüksek Camilerin küle dönüşmesi hadisesinin ahali üzerinde çok büyük üzüntülere neden olduğu düşünülebilir. Zira Matlubî bir başka dörtlüğünde şöyle demiştir. “Hanlar şadırvanlar camiler perşan, Heman bir dem etsin Habib-i Zîşan, Minareler yerinde kaldı bi-nişan, İmamla müezzin giryan ağladı”. Bkz. (Kut, 2005:318-319)

alanlarında veya kırsal yerleşimlerde çıkan yangınlarda, yangının gerçekleştiği bölgenin söndürme vasıtalarının geçişine engel teşkil etmesi vb. gerekçelerle zorluklar yaşandığı, hatta bazı orman yangınlarının günlerce sürdüğü bilinmektedir. Nitekim yangın söndürme teknolojisinin günümüz örnekleriyle mukayese edilemeyecek ölçekte zayıf ve yetersiz olduğu 1867 yılında, Konya’da yaşanan yangın hadisesine de etkin bir şekilde müdahale edilememiştir. Yangının, bekçiler dışındaki şehir sakinlerinin uykuda olduğu sabah saatlerinde çıkması, başta dükkân sahipleri olmak üzere, şehir nüfusunun önemli bir bölümünün şehir çevresinde veya Meram’da bulunan bağ evlerinde ikamet ediyor olması gibi durumlar yangına yapılacak ilk müdahaleyi geciktirmiştir. Bununla birlikte, yangın hadisesine sahne olan Konya çarşısındaki dükkânların çoğunlukla ahşap malzemelerden yapılmış olması, dükkânların birbirlerine bitişik veya çok yakın mesafelerde bulunması, dükkânlarda kolay tutuşan malzemelerin yer alması ve yangının başladığı saatlerde havanın rüzgârlı olması gibi sebepler de yangının çok kısa sürede yayılması ve büyümesine neden olmuştur. Üstelik yangına müdahale etmek istenilmişse de, yangının çok kısa sürede büyümesi, birkaç kola dağılması ve alevlerin çok müthiş bir büyüklüğe ulaşması nedeniyle yangın söndürmek için kullanılan malzemeler yetersiz kalmıştır. Bütün bu zorlukların yanında, eşyalarını kurtarmak amacıyla, esnafın³² ve ahalinin çarşının dar sokaklarını tıkaması nedeniyle yaşanan keşmekeşe, Kapı ve Aziziye camilerinin korkunç bir gürültüyle çökmesi ile ortaya çıkan büyük korkuda eklenmiş, bütün bunlar ahalide paniğe neden olmuştur. Şehir ileri gelenleri kısa sürede olay yerinde bir araya gelerek, yangına müdahale etmek için ellerinden gelen gayreti göstermiş, yapılan müdahaleler söndürme işlemine katkı sağlamış ve yaklaşık 4 saat süren mücadele neticesinde alevler söndürülmüştür. Yangın sonrasında, vakit kaybetmeden meydana gelen hasar ve zararı tespit etmek, yanan vakıf ve şahıs dükkânlarında yapılacak inşaatlar için özellikle kereste olmak üzere gerekli malzemenin teminini kolaylaştırmak ve yapılacak binaların “ebniye nizamnamesine uygun olarak” inşa edilmesini temin etmek amacıyla hususi bir imar komisyonu da teşkil edilmiştir (BOA, A. MKT. MHM Nr. 391/66).

1867 yılında yaşanan Konya çarşısı yangınından sonra yeni çarşının kısa sürede yapıldığı bilinmektedir. Bazı kaynaklarda yeni çarşı planının, Konya Vilayeti Nafia Müdürü olan bir gayrimüslim mühendis tarafından çizildiği ifade edilmektedir (Es, 1962:2). İnşa faaliyetlerine geçmeden önce, yangından geriye kalan kalıntılar, bugünkü Kızılay Hastanesinin bulunduğu yerin hemen doğusuna taşınmıştır. Daha sonra, imar komisyonun yaptığı plana göre Konya çarşısının inşasına başlanmıştır. Buna göre Konya çarşısı, her meslek gurubu kendi sokağında olmak üzere iki katlı ve kâgir olarak yapılacaktır. Çarşıda sokak ve yollar geniş, dükkânlar ise şerit halinde bir hizada olacak şekilde planlanmıştır. Nitekim çok geçmeden, Konya Valisi Burdurlu Ahmed Tevfik, Belediye Reisi Hacı Fasih Efendi, Mevlevî Postnişini Sadreddin Çelebi gibi şehrin üst düzey

³²Matlubî Konya yangını destanında yangından bahsederken, “Hakkın emri akıl ermez bu işe, Esnafı da döndü yuvasız kuşa, bu kadar emvali döktüler taşa, Ortalıkta olan ziyan ağladı” veya “Ortalıktan tuttu yandı dört köşe, Hakkın emrine ne yapsın paşa, bu kadar malümenal gitti boşa, Esnaf olan ehl-i dükkân ağladı.” Şeklinde bazı dörtlülere yer vermiştir. Bu dörtlülükler, esnafın içine düştüğü duruma dair küçük de olsa bir fikir verecek niteliktedir. Kut, 2005:318-319)

yöneticilerinin gayret ve yardımlarıyla Konya çarşısı 2 yıl gibi kısa sürede tamamlanmıştır. Ancak sanayi hane olarak planlanan yapının tamamlanamadığı anlaşılmaktadır (Es, 1962: 2; Arabacı, 1999:54)

Yeniden imar edilen Konya çarşısında iki adet, büyük ve küçük olmak üzere 55 dükkânı olan bedesten ile kıraathane de yapılmıştır (Uysal, 2004: 91)³³. Konya Valisi Ahmed Tevfik Paşa'nın Konya çarşısının yapılmasındaki yardımları üzerine yeni çarşıya, valiye izafeten "Tevfikiye Çarşısı" adı verilmiş (Önder, 1971: 418; Odabaşı, 1998: 85; Aydın, 1989:48) ve yeni çarşı 1869 yılında hizmete açılmıştır³⁴. Yeni çarşıların, kesme taştan yapıldığı ve üst örtüsünün tonozla tamamlandığı bilinmektedir (Aydın, 1989:80-81). Ayrıca dükkânların ve mağazaların büyük bir kısmı kâgir olarak yaptırılmış ve bazı mağazalar iki katlı olarak inşa edilmiş ve bu ikinci katların yüzeyleri (sıva yerine) çinko saç ile kaplanmıştır (Uslu, 2006:58). Konya çarşısının yeniden yapıldığı bu dönemde, şehrin kanalizasyon çalışmalarına da başlanmış, kanalizasyon teşkilatı 2 m boyunda ve 1 m genişliğinde olmak üzere, Konya kalesinin kalıntılarından inşa edilmiştir. Bu dönemde çarşı suları ve lağımaları da bu kanalizasyona bağlanmıştır (Es, 1962:2)

1867 Konya çarşısı yangınında 872 "bab" küçük ve büyük dükkân ile 2 adet caminin yandığı bilinmektedir. Bu miktar, yangının büyüklüğünü göstermesi açısından çok önemli bir veridir. Ancak söz konusu dönemde, ne kadar dükkânın yanmadığı hakkında bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Osmanlı döneminde Konya'da esnafın faaliyet gösterdikleri ticarî alanlarda, bulunan dükkân sayıları ile ilgili bilgiler de çok ayrıntılı değildir³⁵. 1648 yılında Konya'ya gelen Evliya Çelebi Konya'da Bedesteniyle beraber 1900 dükkânın bulunduğunu söylemektedir (Çelebi, 1999:19). 1867 yangınından önceki dönemlere ait bilgiler, sayımlara dayalı olmayan gayr-i resmi bilgilerdir. Bu açıdan yangın tarihinden 220 yıl önce Konya'ya uğrayan Evliya Çelebi'nin verdiği sayı ihtiyatla ele alınmalıdır. Üstelik bu rakama Bedesten'de bulunan dükkânlar da dâhildir³⁶.

Yangının gerçekleştiği ve yeni çarşının henüz inşa edilmediği senelere ait, (H. 1285-M. 1868 tarihli) Konya Vilayeti Salnamesinde Konya çarşısında bedestenle beraber 512 adet dükkân (Bedesten haricinde yaklaşık 447) ve 6 adet han bulunduğu ifade edilmektedir³⁷. Bundan bir yıl sonrasına, yani yeni çarşının tamamlanarak hizmete açıldığı seneye ait olan salnamede, Konya'da 1220 dükkân bulunduğu, dükkânların yarısından fazlasının kâgir olarak yeniden yapıldığı açıkça belirtilmektedir³⁸. Şu halde Konya çarşısı yangınında yanan

³³Yangının gerçekleştiği seneye ait salnamede, Konya'da 1 Bedesten bulunduğu ifade edilirken, sonraki dönemlere ait salnamelerde Bedesten sayısı 2 olarak gösterilmektedir. Bkz. H. 1285 Konya Vilayeti Salnamesi, s. 102; H. 1302 Konya Vilayeti Salnamesi, s. 49.

³⁴1869 yılında açılan Tevfikiye Çarşısı'na ait bir kitabeden bahsedilmektedir. Kitabenin Türkçesi "Hazret-i Tevfik Pâşâ'nın bu sük-ı bihterîn(?) - Sâir âsâr-ı gezniyle(?) anladığı Konya'da- Âcizâne bende Esref söyledim târih-i tâm- Sük-ı Tevfikiye tarz-ı nev yapıldı Konya'da-Hurrirre el-Hasan'ül- Fahrî bin el-Hâc Âlî Bey" şeklinde olup, tarihi H. 1286/ M. 1869-1870'dir (Önder, 1971:418).

³⁵Konya'da Esnaf Teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Tuş, 1998:41-52; Küçükdağ, 2004:483).

³⁶Çelebi'nin verdiği rakamların isabetli olduğu düşünülürse; Konya Bedesten'inde XVII. yüzyılda 65 dükkân bulunduğu bilindiğine göre (Baş ve Bozkurt, 2003:512) Konya Çarşısı'nda bu dönemde en azından 1835 dükkân bulunduğu varsayılabilir. Bu durumda, 1867 yangınında Konya Çarşısı'nda bulunan 1835 dükkândan, 872 dükkânın yani, çarşının %48'inin tamamen yandığına hükmedilebilir.

³⁷H. 1285 Konya Vilayeti Salnamesi, s. 102.

³⁸H. 1286 Konya Vilayeti Salnamesi, s. 87.

dükkân sayısının 872 olduğu bilindiğine göre, yanan dükkânların yerine yapılan dükkân sayısının en azından 773 olduğu görülmektedir. Bu hesaba göre 1867 yangınında, 872 dükkânın yandığı, ancak 447 dükkânın zarar görmediği anlaşılmaktadır. Neticede 1867 yangınında Konya Çarşısı'nın %67'si, yani 2/3'ünün tamamen yandığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 1867 yılındaki yangından önce Bedesten haricinde Konya'da bulunan dükkân sayısının 1319 (Bedestenle beraber 1384) olduğu da tespit edilebilmiştir. Diğer taraftan yangından sonra, 1869 yılında, yeni yapılan 773 dükkânla birlikte Konya çarşısında 1220 dükkânın faal olduğu anlaşılmaktadır.

1867 Konya çarşısı yangını, şehir plancıları tarafından kentin fiziki yapısını etkileyen en önemli olaylardan birisi olarak gösterilmektedir³⁹. Bununla beraber yangının ardından Konya çarşısının yeniden yapılmasının yanında, bu tarihten sonra kentte yavaş, fakat sürekli imar faaliyetlerinin görüldüğü, ayrıca 1898–1902 yıllarında kent merkezinde birbirini dik olarak kesen yeni cadde ve sokakların açıldığı ifade edilmektedir (Ter ve Özbek, 2005: 530). 1869 yılında çarşıda bulunan dükkân sayısının 1220 olduğu bilinmektedir. 1884 yılına ait H. 1302 Konya Vilâyet Salnamesi'nde bedestenlerin haricinde 1314 dükkândan bahsedilmektedir⁴⁰. 1899 yılında ise kentte bulunan dükkân sayısı 2078 olarak gösterilmektedir⁴¹. Bu veriler 1869 yılından sonra Konya çarşısında talebi karşılamak maksadıyla yeni dükkânların imar edildiğini kesin olarak ortaya koymaktadır. Ayrıca Konya çarşısına daha sonraki dönemlerde yeni ilaveler yapıldığı bilinmektedir (Uysal, 2004: 91). Bunlardan birisi de 1911 yılında İrfaniye Medresesi hücrelerinin alt katına valinin yönlendirmesi ile 10 mağaza açılarak yeni ilavelerde bulunulmasıdır (Arabacı, 1999:54)⁴².

Yeni çarşıların yapıldığı dönemlerden sonra Konya'ya gelen bazı seyyahlar, çeşitli vesilelerle Konya çarşılarından bahsetmişlerdir. Seyyahların verdiği bilgiler yangından sonraki süreçte Konya çarşısındaki dönüşümün nasıl olduğunu ortaya koyacak niteliktedir. Bunlardan 1891 yılında Konya'ya gelen Clement Huart, Konya çarşısı hakkında, "Hükümet Konağı'nın önünde geniş bir meydan yer alıyordu. Etrafını kesme taşlarla örülmüş, dükkânların çevrelediği meydan, ilerde çarşı-pazar şekline bürünerek Celaledin'in türbesine kadar uzanıyordu. İki yakada yer alan dükkânlar bakımlıydı. Burası hiç de bir doğu şehrine benzemiyordu. *Bilinmeyen bir yerden bir yenilik rüzgârının esmiş olduğu*

³⁹ Geçmişte yaşanmış yangın hadiseleri, benzer şekilde İstanbul Kapalı Çarşı ve Bursa Çarşısı üzerinde de büyük zararlara neden olmuştur. (Küçükörmürcü, 2005: 33 vd)

⁴⁰ H. 1302 Konya Vilâyet Salnamesi, s. 49.

⁴¹ Ayrıca bu tarihte şehirde 1 bedesten, 1 buğday pazarı, 18 han, 88 fırın 4 eczane, 35 gazino- meyhane, 1 aşçı dükkânı, 31 değirmen, 6 otel, 3 debbağhane, 1 kasaphane, 3 kargir buzhane de bulunmaktadır. H. 1317 Konya Vilâyet Salnamesi, s.61.

⁴² 1936 yılında, Konya Ticaret Odası tarafından, Konya'da küçük zanaatlarla meşgul olanları tespit etmek maksadıyla yapılmış bir sayımda ise Konya'da demircilikle meşgul 56 dükkân, 4 atelye, 1 fabrika, dokumacılıkla meşgul 56 tezgah 3 atölye, mutafçılıkla meşgul 7 atölye, 18 tezgah, tuğlacı, kireççi, kiremitçilikle meşgul 10 atölye 6 ocak 4, dükkân, 6 bakırcı dükkânı, 1 atölye bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 35 tenekeci, 30 kalaycı, 7 bıçakçı ve tüfekçi, 10 saatçi, 12 kuyumcu, 7 marangoz ve mobilyacı, 6 doğramacı, 56 arabacı, 6 kaşıkçı, 7 çikriççi, 40 dülger, 14 kunduracı, 150 mestçi ve yemenici, 31 saraç, 7 taşçı ve kaldırımcı, 2 ciltçi, 60 keçeci, 3 şapkacı, 10 şekerçi, 3 pastacı, 13 helvacı, 95 terzi, 4 kasketçi, 7 yorgancı, 32 ekmeççi, 30 nalbant, 3 kalburcu dükkânı olmak üzere toplam 745 dükkân mevcuttur. Belirli bir dükkânı bulunmadığı halde, seyyar doğramacı, seyyar dülger, duvarcı, betoncu, seyyar taşçı ve kaldırımcı, boyacı ve nakkaş, sıvacı, seyyar yorgancı ve kalburcuların da mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Netice olarak 1936 yılında Konya çarşısı'nda gerek seyyar olarak ve gerekse çeşitli dükkânlarda, 1414 usta, 1327 kalfa, 1436 çırak, 201 işçi yani 4378 kişinin çalıştığı tespit edilmiştir (Altan, 1940:193-194)

anlaşılyordu, oysa şehrin güneyinde iki toprak duvarın ortasında esrarengiz karmakarışık yollar uzanıyor, küçük kapıları arkasında doğu, bir daha gelmeyecek olan muhteşem geçmişinin rüyasına dalmış uyuyordu” demektedir (Huart, 1978:103). Diğer taraftan 1897 yılında Konya’yı gezen Ahmed Tevfik, sokakların ve çarşıların düz bir alana yayıldığı ve çarşının düzenli olduğunu belirtmiştir (Uysal, 2004: 91).

1913 yılında Anadolu’ya bir gezi düzenleyen ve Konya’ya uğrayan Macar Bêla Hortvarh ise Konya çarşısı hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermiştir. Hortvath, Konya çarşısındaki esnaflardan bahsederek “Aynı meslekten olanlar genellikle bir sokakta oturuyorlar: Kunduracı caddesinde ayakkabıcılar, yemeniciler, çizmeciler, terlikçiler, dericiler bulunuyor. Kuyumcu caddesinde mücevherciler, altıncılar, değerli taş işlemecileri, gümüşçüler, saatçiler var. Başka bir sokakta terzileri, kumaşçıları; yine başka bir sokakta demircileri, kazancıları, anahtarcıları, maşrapacıları bulabilirsiniz. Şekerciler, fırıncılar (Ekmekçi), börekçi dükkânları başka bir bölgede toplanıyor. Gıda dükkânları ve manavlar da birbirine yakın yerlerde toplanıyor. Hepsi erkekler tarafından işletiliyor. Bu dükkânların tümü öylesine küçük ki, birkaç eşya ve çuvalın dışında ancak dükkân sahibinin sığabileceği kadar bir yer kalıyor. Müşteri dükkâna giremiyor. Aslında girmesi de gerekmiyor, çünkü her şey önüne istif edilmiş vaziyette, elini uzatıp alması yetiyor” demektedir. Hortvath çarşılar hakkında verdiği bu bilgilerden sonra Türk satıcılarının ve müşterilerin alış veriş alışkanlıkları hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermeye devam ediyor (Bkz Hortvath, 1997:16-17).

Hortvath’ın Konya çarşısı hakkında verdiği bilgilerden, eskiden olduğu gibi çarşıda özellikle imalatçılar ile satıcılar arasında kesin bir ayrımın bulunduğu anlaşılmaktadır. Konya çarşısını baştan sona gezen Hortvath, daha hareketli olan ve yoksul fakir demeden herkesin ihtiyacının üretildiği imalatçılar sokağında sırasıyla, kuyumcular, demirciler, bunların yan sokağında marangozlar, tekneçiler, iskemleciler bir sonraki sokakta dericilerin bulunduğunu ifade etmektedir (Hortvath: 1997:18-19). Hortvath Konya Çarşısı hakkında kıymetli bilgiler vermekle birlikte bizim dikkat çekeceğimiz husus, 1867 yangınından sonra yapılan çarşılarda yine esnafların yaptıkları işlere göre ayrılmış olarak hizmet verdiklerinin çok net bir şekilde ortaya konulması olmuştur. Dükkânların, son derece küçük olduğuna da ayrıca dikkat çekilmektedir.

Seyahatnamelerde 1867 yangınından sonra inşa edilen dükkânların yapı malzemeleri hakkında bilgi verilmemekle beraber, dönemin salnamelerinde 1869 yılında yapılan 800 civarındaki dükkânın kâğır olduğu açıkça ifade edilmektedir. Bu tarihte çarşı yangınından kurtulan dükkânların sayısı ise 500’e yakındır. Bu dükkânların, 1867 yangınından tecrübe edinerek, zamanla muhkem hale getirildiği, yıkılıp yeniden yapıldığı veya yangın gibi hadiselerle karşı dayanıklı hale getirildiği düşünülebilir. Nitekim bugün tarihî ticaret merkezlerindeki dükkânlarda taş, ahşap ve kerpiç malzemelerin kullanıldığı, bodrumu olan dükkânların zemine kadar taş duvarlarla yapıldığı, zemin üstünde ahşap karkas, kerpiç ve tuğla malzemelerin kullanıldığı görülmektedir (Aydın, 1989: 67). Ayrıca bugün Konya çarşısında Kapı Cami’nin güneyinde üç veya daha fazla katlı binalar bulunmakla birlikte, caminin doğu, batı ve kuzeyindeki bir ve iki

katlı yapılar, kısmen yenilenmekle beraber geleneksel karakterini devam ettirmektedir (Uysal, 2004:95–96). Bununla birlikte, günümüzde Konya çarşısındaki sokaklar, aynı türden mesleklerin etkinliklerine göre isimlendirilmiştir. Bu duruma, kebabçılar içi, attarlar içi, keçeciler içi, yorgancılar içi, çırıkçılar içi, demirciler içi, marangozlar içi, tuzcular içi, fırıncılar içi, çarıkcılar içi, dericiler içi, kunduracılar içi gibi isimlendirmeler örnek gösterilmektedir. Bu meslek gruplarının pek çoğu bugün dahi meslekî işlevlerini aynı yerde yapmaya devam etmektedir. Ancak bazı iş kolları ise işlevlerini yitirmişlerdir. Bunlara ise sirkeçiler, mutaflar, semerciler, nalbantlar ve at canbazları örnek gösterilmekte, bu esnafların çarşı içinde dağılık bir şekilde bulunmaları nedeniyle isimlerinin de sokak isimlerine yansımadağı ifade edilmektedir (Odabaşı, 1998: 86)

Netice olarak Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde geleneksel ticaretin işlevsel ve mekânsal örgütlenme biçimini belirleyen saf düzeninin, günümüzde yine Alâeddin Tepesi'nin doğusunda bulunan Mevlana Caddesi'nin güneyinde ve İstanbul Caddesi'nin ağırlıklı olarak doğusunda konumlanmış eski ticaret alanının sınırları içerisinde devam ettiği söylenebilir (Ter ve Özbek 2005: 535). Ancak ne yazık ki, inceleme konumuz olan 1867 yangını başta olmak üzere, Konya'daki ticarî alanlarda gerçekleşen çeşitli yangınlar ve başkaca sebepler nedeniyle Selçuklu döneminden günümüze ulaşabilen, herhangi bir şehir içi ticaret yapısı bulunmamaktadır (Baş ve Bozkurt, 2003:510).

Sonuç

1867 yılında gerçekleşen yangın hadisesinde Konya çarşısında bulunan dükkânların 2/3'ü tamamen yanmıştır. Yaklaşık 4 saat süren yangın sırasında, esnafların, dükkânlarında bulunan malzemeleri kurtarıp kurtaramadıkları hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Şurası muhtemeldir ki, en azından yangının başladığı ve yayıldığı sabahın erken saatlerinde ateşe teslim olan dükkânlardan herhangi bir malzeme dışarıya çıkarılamamıştır. Bu yönde bir bilgi bulunmamakla birlikte, yangına müdahalenin başladığı süreçte özellikle, yangının henüz ulaşmadığı dükkânlardan çeşitli malzemelerin kurtarılabilmiş olduğu düşünülebilir. Sonuç her ne olursa olsun birçoğunda dükkânlarda bulunan malzemeler de dâhil olmak üzere, 872 adet büyük ve küçük dükkân yangın neticesinde kullanılamaz hale gelmiştir.

1867 yangını hakkında İstanbul'a gönderilen mazbatada 872 dükkânın yandığı belirtilmesine rağmen, maddi hasarın tahminen ne kadar olduğu yönünde bir bilgi bulunmamaktadır. Ortalama bir hesapla, Konya'daki dükkânların üçte ikisinin yandığını belirtmek hadisenin büyüklüğünü ortaya koyacaktır. Bununla birlikte söz konusu dönemdeki dükkânların muhtemel kıymetleri üzerinden bir tahmin de yürütülebilir. Ancak, dükkânlarda icra edilen mesleklerin niteliğine göre, bu dükkânlarda kullanılan alet, edevat, hammadde veya mamul maddelerin birbir dökümünü yapmak mümkün olmadığı gibi, böyle bir tahmin de isabet kaydetmekten hayli uzak olacaktır. Üstelik farklı dönemlere ait tereke defterlerinden faydalanılabılırsa de 1867 yangını öncesinde dükkânlarda icra edilen mesleklerin veya mevcut malzemelerin neler olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Konya çarşısında bulunan dükkânlardaki meslek çeşitliliğine göre tahmini dökümler yapılsa bile, bu yönde bir tahmin de yangının Konya ekonomisi üzerindeki etkilerini izah etmekte yeterli olmayacaktır. Bu nedenle

tarafımızdan Konya çarşısı yangının maliyeti hakkında bir tespit veya bir tahmin yapılamamıştır. Bununla birlikte söz konusu hadisesinin, Konya ekonomisi üzerinde çok ciddi bir etki yaptığı rahatlıkla söylenebilir. Zira esnafın önemli bir bölümü yangın neticesinde öncelikle dükkânlarını, alet ve edevatlarını ham veya mamul maddelerini kaybetmişlerdir. Üstelik esnafın yangında uğradıkları zararların yanında yaklaşık 2 yıl gibi bir sürede yeni çarşıların inşa edilmesi sürecinde muhtemelen mesleklerini icra edememişler, bu yönüyle de maddi kayba uğramışlardır. Diğer taraftan Konya çarşısındaki dükkânların büyük bir kısmının mülkiyetine sahip olan vakıflar çok daha fazla oranda zarar görmüşlerdir. Bununla birlikte gerek şahıslar ve gerekse vakıfların dükkânlarını yeniden inşa edilmesi sürecinde de önemli bir harcama içerisine girmiş oldukları da gözden kaçırılmamalıdır.

1867 yangını geleneksel Konya çarşısında önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Nitekim çarşının 2/3'ü yandığından, XIX. yüzyıldaki örneklerin büyük bir bölümü sonraki dönemlere ulaşamamıştır. Ancak, bu durum 1869 yılından itibaren yeni dükkânların yapılması sürecini başlatmıştır. Böylece Konya çarşısındaki dükkânların 2/3'ü kâgır olarak yapıldığından, Konya'daki ticarî mekânlarda yapı malzemeleri açısından da bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm, sokakları ve yerleşim özellikleri açısından bazı düzensizliklere sahip olan eski çarşının yeni bir düzene kavuşmasında da etkili olmuştur. Neticede 1867 yılı yangını Konya çarşısının mekânsal ve fiziksel açıdan dönüşüm geçirmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Adı geçen yangın vesilesiyle Kapı Cami yeniden inşa edilmiş ve Konya şehri Aziziye Cami adında çok önemli bir esere de sahip olmuştur.

Kaynakça

I-Arşiv Malzemeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Odası Belgeleri: (A. MKT. MHM), Nr. 391/66.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), İradeler Tasnifi, İrade Dâhiliye Belgeleri: (İ. DH). Nr. 422/27930.

II-Şer'îye Sicilleri

- 6 numaralı Konya Şer'îye Sicili (H.1051-1052/M. 1641-1642).
7 numaralı Konya Şer'îye Sicili, (H.1053-1055/M. 1643-1645).
8 numaralı Konya Şer'îye Sicili, (H.1055-1057/M. 1645-1647).
9 numaralı Konya Şer'îye Sicili, (H.1054-1055/M. 1644-1645)

III-Sürelî Yayınlar

- H. 1285 (M. 1868) Konya Vilâyet Salnamesi, Defa 1, Konya Vilâyet Matbaası, 1286/1868.
H. 1286 (M. 1869) Konya Vilâyet Salnamesi, Defa 2, Konya Vilâyet Matbaası, 1287/1869.
H. 1302 (M. 1885) Konya Vilâyet Salnamesi, Defa 18, Konya Vilâyet Matbaası, 1302/1885.
H. 1317 (M. 1899) Konya Vilâyet Salnamesi, Defa 28, Konya Vilâyet Matbaası, 1317/1899.

IV-Diğer Kaynaklar

- ALTAN, Midhat. (1940), **Konya'nın İktisadî Bünyesine Bir Bakış**, İstanbul.
- ARABACI, Caner. (1999), **Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882–1999**, Konya.
- AYDIN, S. Şenol. (1989), **Geleneksel Konya Çarşısının Karakteristik Özellikleri**, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- BAŞ, Ali. Tolga Bozkurt, “Konya Bedesteni”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 10, Konya, s. 507–529.
- BAYKARA, Tuncer. (1998), **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Konya.
- BAYKARA, Tuncer. (2004), **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, İstanbul.
- CERAN, Abdullah. (1988), **Sultan I. Alâeddin Keykubat Zamanında Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya.
- CERASİ, Maurice. (2001), **Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi**, (Çev. Aslı Ataöv), İstanbul.
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûda Tanci. (2000), **İbn Battûda Seyahatnamesi**, (Çev. A. Sait Aykut), İstanbul.
- ERGENÇ, Özer. (1995), **XVI. yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara.
- ERLER, Mehmet Yavuz. (2003), “Trabzon Vilayeti'nde Çıkan Yangın ve Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.8, Isparta, s. 99–112.
- ES, Selçuk. (1962), “1284 Konya Çarşısı Yangını”, **Şehir Postası**, S. 185–193, 17–25 Eylül 1962. (Dizi Yazı)
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli. (1999), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, III, (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), YKY, İstanbul 1999.
- HORTVATH, Bêla. (1997), **Anadolu 1913**, (Çev. Tarık Demirkan) İstanbul.
- HUART, Clement. (1978), **Mevlevîler Beldesi Konya**, (Çev. Nezhil Uzel), İstanbul.
- KUT, Günay. (2005), “Bir Cönk Üzerine”, **Yazmalar Arasında Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul, s. 315–334.
- KUZUCU, Kemalettin. (1999), “Osmanlı Başkenti'nde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri”, **Osmanlı**, (Edt. Güler Eren), V, Ankara, s.687-699.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf. (1989), **Lâle Devri'nde Konya**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf. (2004), “Osmanlı Devrinde Konya Esnafı”, **Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Konya, s. 481–488.
- KÜÇÜKKÖMÜRÇÜ, Burcu. (2005), **Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme**, (Marmara Üniversitesi FBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- MUŞMAL, Hüseyin. (2000), **XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640–1650)**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- MUŞMAL, Hüseyin. (2006), “1640–1650 Yıllarında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 20, Konya, s. 201–232.
- ODABAŞI, Sefa. (1998), **XX. Yüzyıl Başlarında Konya’nın Görünümü**, Konya.
- OĞUZOĞLU, Yusuf. (1984), “XVII. yüzyılda Konya Şehrindeki İdari ve Sosyal Yapılar”, **Konya**, (der. Feyzi Halıcı), Ankara, s. 97–109.
- ÖNDER, Mehmet. (1971), **Mevlâna Şehri Konya, (Tarihi Kılavuz)**, Ankara.
- ÖZCAN, Koray. (2006), “Anadolu Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme”, **METU JFA**, 2006/2 (23:2) 21–62.
- ÖZCAN, Ruhi. (1993), **17. yüzyılda Konya’da Mülk Satışları ve Fiyatlar**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- ÖZDEŞ, Gündüz. (1998), **Türk Çarşıları**, İstanbul.
- POLAT, M. Said. (1997), **Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları’nda İctimaî ve İktisadî Hayat**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- SAK, İzzet. (2005), **Şer’iye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri 1650–1800**, Konya.
- TANYELİ, Uğur. (1987), **Anadolu-Türk Kenti’nde Fiziksel Yapının Evrim Süreci**, (İstanbul Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- TER, Ümmügülüm. Oğuz Özbek, (2005), “Kent Merkezlerinin Oluşumunda Alansal Gömülülük”, **Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Dergisi**, XX, No: 4, Ankara, s. 527–536.
- TUNÇEL, Harun. (2003), “Anadolu Şehirlerinde Semt Pazarları: Elazığ Örneği”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XIII, S. 1, Elazığ, s. 49–70.
- TUŞ, Muhiddin. (1998), “Konya’da Esnaf Teşkilatı” **Yeni İpek Yolu, Konya 1**, Konya, s.41–52.
- TUŞ, Muhiddin. (2001), **Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756–1856)**, Konya.
- USLU, Zehra. (2006), **Alışveriş Merkezlerinin Gelişimi: Konya Örneği**, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) Konya.
- UYSAL, Mehmet. (2004), **Tarihi Merkezlerde Ticaret Mekânlarının Değişim/Dönüşüm Analiz Yaklaşımı; Konya, Kayseri, Sivas Örneği**, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- YASA, Azize. (1996), **Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslam Şehri Olarak Konya**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara

Ekler

Matlubî'nin Konya Yangını Destanı

Saat yedi suları bir nisfu'l-leylî Gafil kulların bozuldu fiili Ortalığı aldı yangın alevi Çağırdı pâ-zedeler figan ağladı	Çağırdı hem nida eyledi canlar Yandı viran oldu şol mâmur hanlar Telef oldu içinde dilsiz hayvanlar Köşelerde misafirân ağladı
Beyan eylediler saraya... Geldi binbaşı dokunmayın buraya Ulu camiler uğradı kazaya Yandı âyetler Furkan ağladı	Hakkın emri akıl ermez bu işe Esnaflar da döndü yuvasız kuşa Bu kadar emvali döktüler taş Oralıkta olan ziyan ağladı
Çıkan bedâetler meydana geldi İbret ile Konya bezzazı yandı Şükreyleyin kazâ Mevlâ'dan geldi İçinde bulunan insan ağladı	Ortalıktan tuttu yandı dört köşe Hakkın emrine ne yapsın paşa Bu kadar mal ü menal gitti boşa Esnaf olan ehl-i dükkân ağladı
Teslim ettiler cihanı ol mühendise Hak razı olmaz lâyıksız işe Âkıbet memleket yandı ateşe Aklı eren ehl-i irfan ağladı	Geldi esnaflar dükkân açmağa Yağmacılar durdu alıp kaçmağa Yürekler dayanmaz geliğ geçmeğe Göz göz oldu ciğer büryan ağladı
Hakkı'n kullarına oldu in'amı Hikmet ile yandı selâtin cami Fehm olmayıp rayetile islâmı Dini bütün ehl-i iman ağladı	Asla kesilmedi narı tüteri İstiğfar eyleyin vardır beteri Mevlâ esirgedi Hazret-i Pir'i Postundağı çelebîyan ağladı
Hanlar, şadırvanlar, camiler perşan Heman, bir dem etsin Habib-i Zişan Minareler yerinde kaldı bi-nişan İmamla müezzîn giryân ağladı	Ziyanı olmayan asla gülmesin Bu Hakkı'n emridir kuldan bilmesin Yangın malı iğne ise almasın Bu bir büyük kaza kurban ağladı
Nerde kaldı camilerin ziyetî Çok olurdu müminlerin hürmeti Yetişmedi erenlerin himmeti Cennet-i âlâda gılman ağladı	Cümlesi gayrette ederler...mur Önü viran sonu eylesin mamur Kulda kusur çokise Mevlâ eylesin mağfur Dervişler tekyede müselman ağladı
Gayrette bulundular camiye Yandıksıra ateş döndü maviye(?) Çok yalvardık olmadı kudret kâniye(?) Gökyüzünde melâikan ağladı	El-aman ya rabbi bu icran yeter Yanık yerlerin otuz tez biter Tövbeler olsun var beş beter Emrinle Matlubî hayran ağladı.
Aşanların oğlu cennet mekânı İnşallah bulunur gene bir bâni Cenaâb-ı Bari'nin çoktur ihsanı Şu fani dünyada devran ağladı	Kaynak: Günay Kut, "Bir Cönk Üzerine", <i>Yazmalar Arasında Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları</i> , 1, İstanbul 2005, s. 315-334.